

Джолдошбекова С.

МАДАНИЯТТУУЛУК – КАРЫМ-КАТНАШ ТҮЗҮҮНҮН АЛГАЧКЫ ШАРТЫ

Джолдошбекова С.

КУЛЬТУРА – ПЕРВОНАЧАЛЬНОЕ ТРЕБОВАНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

Dzholdoshbekova S.

CULTURE – THE INITIAL REQUIREMENT OF MUTUAL RELATIONS

УДК: 37:370.157

Карым-катнаш канчалык коомдук көрүнүш болсо да, ошончолук жеке инсандык да көрүнүш. Себеби индивиддин инсан болуп калыптануусу бир социумда, карым-катнаш жана иш аракетте өтөт. Адамдардын өмүрү белгилүү бир чөйрөдө, анын таланттарына жараша ою, акыл-эси, тартиби, маданияты калыптанып, карым-катнашта болуп, абийирдүү, ырыс-ынтымактуу, ар кандай эмоциясы өнүгүп жашайт. Карым-катнаш, мамилелешүү аркылуу инсандын жекече өзгөчөлүктөрү калыптанат. Ошондуктан өсүп келе жаткан баланын инсандык сапаттары белгилүү чөйрөдө - үй-бүлөдө, мектепте, көчөдө ж.б. калыптанып, өсүп өнүгөт.

Негизги сөздөр: тарбия, кеп адеби, кептин коммуникативдик сапаттуулугу, этикет, үй-бүлө.

How much the mutual relation would not be represented by the public phenomenon, so it is the personal phenomenon. Because, formation of the person of the individual passes in one society, mutual relation and activity.

Human life is formed and develops in the certain, social environment according to its abilities, outlook and education. And consequently formation of the person occurs through dialogue, in a family, school and in the environment of dialogue.

Key words: education, a standard of speech, skill to communicate, etiquette, a family.

Маданият турмуштук өнүгүүнүн, негизи болуп эептелет. Адамдын ички жан дүйнөсү менен маданияты баланын кичинекей кезинде эле – тамактандыруу, ороо, бешикке бөлөө, тазалыкка көндүрүү сыяктуу иштерден башталат.

Жалпы эле адамдардын өнүгүүсүнө, маданияттын тийгизген таасирин көптөгөн окумуштуулар изилдеген. Мисалы, индивиддин өнүгүүсүнө маданияттын тийгизген таасирин америкалык илимпоз М.Мид (1988) эмпирикалык негизде изилдеп, Тынч океандагы Самоа, Жаңы Гвинея аралдарында эксперимент жүргүзүп «Маданият – коомдо жашап, туура ойлоп, туура карым-катнаш түзүүнүн алгачкы шарты» – деген. М.Миддин изилдөөсү боюнча зордук-зомбулук, күч да жүрүш-туруш маданият менен байланыштуу болгондуктан балдардын өсүү мүнөзүндө агрессияны пайда кылып, ал эми мээримдүүлүк менен жылуу мамиле-пацифизмди (тынчтыкты) калыптандыра тургандыгын айткан. Психология, педагогикада инсандардын карым-катнашы – достук, сүйүү, эрегишүү, кагылышуу, карама-каршылык, кызыккандык ж.б. көптөгөн мамилелерден байкала тургандыгы белгиленипайтылат.

Белгилүү бир уюмда, үй-бүлөдө адамдар өздөрүнө жүктөлгөн тапшырмаларды аткаруу менен карым-катнаш эрежелерин өздөштүрүп, аракеттенип, кызматташтык, бирге иштөө ыкмаларын өздөштүрөт. Кызматташтык аракеттери – топтолгон салт-санааны, иш тажрыйбаны келечек муундарга үйрөтүү өтө маанилүү. Ал үй-бүлөдөгү балдардын ынтымагын, турмуштук байланышын чыңдай турган көрүнүш.

Адамзат пендеси өзүнүн өмүр жолунда көптөгөн традицияларды жаратты. Алар: диндик, салт-санаа, үрп-адаттар, дипломатиялык катнаштар, аскердик салттар, түрдүү майрамдарды өткөрүү, салтанаттуу кечелер ж.б. Адаттарга – конок күтүү, таанышуу, бирөөнү күтүп алуу, керектүү адамдар менен мамиле түзүү ж.б. кирет.

Изилдөөчүлөр «этикет» деген сөздү француз каролу Людвиг 14-нүн кезинен баштап, бир нерсеге чапталган белги, салтанат кечелерин өткөрүүнүн расми тартиби деп айтышат. Этикеттин калыптанышына элдер арасындагы байланыш, карым-катнаш эрежелери таасир этет. Убакыт өткөн сайын этикет белгилүү бир жүйөөгө түшө баштайт. Азыркы кезде карым-катнаш маданияты, жүрүш-туруш этикети, көпчүлүк жерде сыпайы болуу – замандын талабына айланып отурат. Өзүнүн өмүр жолунда адам милдеттүү түрдө башкалар менен карым-катнашта болот. Ал эң алгач адеп-ахлахтан башталат. Башкаларга «сиз» деп кайрылып, аны урматтай тургандыгын билдирет.

Ыңгайсыз жагдайда «кечириңиз» деп, «уруксат этиңиз», «капа болбонуз» деген сөздөрдү айтат. Сылык мамиле жасаш үчүн коомдогу жакшы жүрүш-туруш эрежелерин үйрөнүп, колдонуу керек. Эң башкысы, адам өзүнүн эмоциясын башкара билүүсү зарыл.

Карым-катнаш түзүүдө:

- тартиптин «негативдүү» көрүнүшүнөн оолак болуу;

- сүйлөшүүдө уга билүү;

- алкыш айтып, ыраазычылык билдирүү;

- сүйлөшүүнү жеке өнүгүү иретинде кабыл алуу.

Демек, карым-катнашта ачык мамиледе болуу маанилүү. Эң мурда саламдашуу, учурашуу жолдорун билүү, жылуу жүздүү салам берүүсү кубандырат. Инсандын канчалык тарбиялуу, маданияттуу экенин учурашуудан эле байкаса болот.

Карым-катнаш этикетинин дагы бир белгиси – таанышуу. Мисалы, мындай көрүнүш буга чейин бири-бирин билбеген балдардын өз ара мамилесинен да

байкаса болот. Таанышуу аркылуу балдар бири-бирин билип, аты-жөнүн сураштырып билүүгө аракеттенет. Жөнү жок, ашыкча суроолорду берүү маданияттыкка жатпай тургандыгын бала кезден билдирип айтуу, улууларды милдети.

Карым-катнаш этикетинин дагы бир белгиси – куттуктоо. Жетишкендиктерин, ийгиликтерин, чыгармачылык - өмүр жолун, юбилейин ж.б. жылуу мамиле менен жеткиликтүү баяндоо, кабыл алуу. Ал белгилүү бир күн (туулган күн, белгилүү даталар, майрамдар ж.б.), белгилүү бир көрүнүш, ар түрдүү жагдайларга байланыштуу өтөт.

Карым-катнаш этикетине – коштошуу расми да кирет. Амандашуу сыяктуу, кетип баратып коштошуу да маанилүү. Коштошуу вербалдуу («кош болунуз», «эсен туруңуз», «аман болунуз» ж.б.), же вербалдуу эмес (кол алышуу, кол булгаллоо ж.б.) болушу мүмкүн. Карым-катнаш маданияттуулугу кийим кийүүдөн, отуруп-туруудан, мимикадан да байкалат.

Кийим кийүү адеби – адамдын башкы визиткасы. Кезигип калган адамдын тышкы кийиминен анын ким экенин, кандай адам экенин баамдоого болот. Таза, келишимдүү, тыкан кийинүү бала кезинен башталат. Мында башкы үлгүнү – ата-эне, тарбиячы жана мугалим бериши тийиш.

Карым-катнаштагы адамдын жүрүш-турушу, дене түзүлүш эмоциялык көңүлүнүн башкы белгиси. Ал аркылуу адамдын дене жана психологиялык көңүл жайын, жашын (жаш бала, бойго жеткен, токтолгон адам) кесибин, башка адам менен байланышын байкоого болот. Мисалы, өзүнө толук ишенген адам тез басып, башын өйдө көтөрүп жүрөт. Өз күчүнө ишене албаган киши эки колун чөнтөгүнө салып, башын ылдый кылып, жерди тиктеп басат. Мүнөзү тунук киши колдорун шилтебей, сермебей жүрө алат.

Карым-катнашта адамдын өңү да ал жөнүндө бир аз маалымат берет. Анын мүнөзүн, жан дүйнөсүн, адамгерчилик сапаттарын да бойкоого болот. Өңүнөн таң калуу, коркунуч, сүйүнүү, кубаныч, ачуу, кайгы, чочулоо сыяктуу эмоциялык сезимдер байкалат. Ар бир кишинин маданияты ошол жерде жашаган адамдардын кулк-мүнөзүнө, тартип-тарбиясына жана карым-катнашына, иш-аракеттерине байланыштуу. Чыгыш элдеринин маданияты менен Батыш элдеринин маданияты бири-биринен айырмаланат. Алсак, байыркы Кытай элинде карым-катнаштын үйгө кирүү, саламдашуу, отуруп-туруунун эле отуз миңге жакын түрү болгон. Жапан элинин катнаш жасоо маданиятынын башкы белгиси – ийилип, колун көкүрөгүнө коюп саламдашуусу. Алар тааныш эмес адамдар менен учурашпайт. Кереги жок жерлерде мамиле түзбөй, ордуан козголбой турганы «өз ордунду бил» – деген улуттук девизди сактаганы экен.

Жогоруда сөз кылган кытай кошуналар – тез көнгүч, чыдамдуу калк. Кайда, кайсы убакта болбосун алар регламентти унутпайт, көңүлдү оорутпай, жакшы кабыл ала турган, ишин чечип берүүгө жардамдаша

турган биздикине окшош кээ бир мүнөздөрү бар болсо, жапандыктардын – кичи пейил, үзүн өзү алып жүрүүнү билген, көптү үйрөнүүгө тырышкан эстетикалык табити жогору турган калк. Алар эч убакта «жок» деп айтпайт, тамсилдеп, табышмактап, жомоктоп сүйлөйт.

Кыргыз элинде да тамашалап, табышмактап сүйлөө жогорку даражада болгон. Кең пейил кыргыз элинин да өзүнө тиешелүү улуттук белгилери бар. Алар меймандостук, сыйкорлук, мээримдүүлүк, боорукерлик сыяктуу касиеттер. Элдердин эзелтен бери келаткан салты баланы жаштайынан адилеттүүлүккө, чынчылдыкка, үй-бүлөнүн, айылдын, эл-журттун, калыптанып калган кулк-мүнөз эрежелерин бузбоого тарбиялоо милдети турат. Эзелтен бери келаткан салт-санаага, жүрүм-турумга тарбиялоо үй-бүлөнүн милдети. Жакшы үй-бүлөнүн баласы тартиптүү, акыл-эстүү, сылык-сыпаа болуп өсөт, начар үй-бүлөнүн баласы адепсиз, акылсыз, тартипсиз, шалаакы, көңдөй болуп өсө турганы белгилүү. Ошондуктан, ар бир баланын эң биринчи устаты, тарбиячысы атасы менен энеси. Бала эр жетип, эсине келип үлгү ала турган да ата-энеси. Айылдагы, кошунаколон карылар, көптү көргөн, көптү билген чондор балдарды акылмандыкка, чечендикке, зергерликке, усталыкка ж.б. чеберчиликке үйрөткөн. Акындык, обончулук, комузчулук өнөр жолуна да чондорду көрүп, үйрөнүп өтүшкөн. Ыр ырдап, жомок айтып, макал-лакаптарды колдонуп тарбиялаган ата-эне баланын келечектеги өнөрүнүн өсүшүнө чоң жардам берген. Буга атактуу акындардын, төкмөлөрдүн, комузчу, жазуучу, колунан көөрү төгүлгөн чеберлердин өмүр баяны мисал боло алат.

Кыргыз эли баланы дүйнөдөгү бардык байлыктан жогору баалаган. Кыргыз үй-бүлөсү көп балалуу болууну каалаган. Бала үчүн жашап, эмгектенген. Оокатынын бардыгын балдарга арнаган. Үй-бүлөдө чоң ата, чоң эне, ата-энеси, балдары, неберелери болуп бир нече муундун өкүлдөрү бирге жашаган.

Кийин экономикалык шартка байланыштуу үй-бүлө мүчөлөрү тарап, жаштар чондордон бөлүнүп жашоого өткөн. Баланы чоңойтуу, тарбиялоо азыркы кезде толук мааниге ээ эмес. Азыркы күндө үч муундун өкүлүнөн турган үй-бүлө аз эле болуш керек. Чоң эне, чоң ата неберелерин тарбиялоого көңүлдүү, бирок балдары бөлөк жашагандыктан, чондор баланы тарбиялоодон алыс. Муундар арасындагы байланыш үзүлгөндүктөн, кичине балада терс көрүнүштөр эгоизм-өзүмчүл (кара башынын камын ойлоо) өзү үчүн гана жашоо (чет элдик салтка тиешелүү көрүнүш), ата-эне үчүн кам көрбөө, карабай, бакпай кетүү да кездешүүдө. Азыр үй-бүлөдө бала үчүн жоопкерчилик энеге гана жүктөлгөндөй, эне үй-бүлөнү да башкарат, багат. Бардык түйшүк энеде. Эркектер үй-бүлө милдетинен четке чыгып калганы байкалат.

Үй-бүлөдөгү адептүүлүк бузулса, элдик тарбия да бузулуп, улуттук ар намыска да сөз тиет. Адептүүлүк улуттук тартипке, эрежеге айласыздан багынуу эмес, ал мыйзамдуулукту урматтоо, сыйлоо, адамкерчилик

мамилесин аткаруу болуп эсептелет. Адамдар арасындагы маданияттуу карым-катнаш чоң адептүүлүктү жаратат. Ал адамдын жаш кезинен алган таалим-тарбиясы, үй-бүлөдөгү катташкан адамдар менен болгон мамилеси аркылуу калыптанат. Адептүүлүк, маданияттуулук – баланын кичине кезинен бой жеткенге чейинки касиети болушу тийиш.

Адеп сактоо – кыргыз элинин тарыхында калыптанган коомдук тажрыйбалык көрүнүш, турмуштук тартиптин максат менен милдеттердин мыйзамченемдүүлүгү. Ал улуттук расмиге, тартипке, эрежеге амалсыз баш ийүү эмес, мыйзамченемдүүлүктөрдү урматтоо, сыйлоо, атап айтканда, алдыга койгон максатты аткаруу болуп саналат. Карым-катнаш маданиятында тил маселеси өзгөчө орунда экени белгилүү. Бул тууралуу басма сөздөрдө: ата-эне менен баланын ортосундагы сый азыркы кезде кыйын абалда экенин айтуу талашсыз. Ата-бабалардан калган сыйызаат бузулуп, бала ата-энесинин түшүнө кирбей турган күнгө учурады деп айтылат.

Карым-катнаш маданияты жазуу жана оозеки сүйлөө эрежелерин сактоо (сөздүн айтылышы, грамматика, стилистика) менен түрлүү карым-катнаш жагдайында тилди колдоно билүү. Белгилүү чөйрөдө сөздү айта билүү, туура мааниде сүйлөө чеберчилиги, сөз байлыгы карым-катыш маданиятын, билдирет. Ал адамдардын жалпы маданияттуулугун, ойлоо маданиятын тилди сыйлоо, урматтай билүүсүн билдирет. Андай адам эл арасында да сый-урматка ээ. Улуу агартуучу Ж. Баласагын сөз өнөрүн көздүн карегиндей мөлтүр булакка теңеген. Дидактикалык мааниде жазылган «Куттуу билим» чыгармасында (9-10 к.) этика, адилеттик, коомдо жашаган адамдардын карым-катнашы, сүйлөшүүсү, тили жөнүндө да көп кеңештерди жазган. Кайсы гана этнос болбосун анын улутуна, элине жерине жараша тили, дини, иш-аракети да болот. Акыркы жылдары элдик психология жана педагогика маселелери көптөгөн илимпоздордун көңүлүнүн борборунда.

Адамзат тарыхында көптөгөн үрп - адаттар менен эрежелер бар. Элдер аны пайдаланып, бала тарбиялап, оокат өткөргөн. Миндеген жылдардан бери сакталып келе жаткан элдик акыл ойлор салт-санаа, үрп-адаттар, жаш муундарды тарбиялоодо чоң таасир этээри белгилүү. Мисалы: отуруп-туруу, кирип-чыгуу, карым-катышынын өзүнчө бир ирээти бар, аны аткаруучу эрежелер да бар. Алар кыргыз элинин атактуу акындары Токтогул Сатылганов, Тоголок Молдо, Барпы Алыкулов ж.б., жаш муундар үчүн калтырган акыл-насыят ырларында айтылып сакталып калган.

Элдик педагогика, этнография жана фольклор маселелерин бириктирип, элдин жашоо-тиричилигинин өзгөчөлүгүн сактаган элдик оозеки чыгармаларда, салт-санааларда, үрп-адаттарда, балдар оюндарында, жомоктордо, макал-лакаптарда ж.б. чагылдырган элдин тарбия

жөнүндөгү ойлорун жана тажрыйбаны топтогон белгилүү этникалык акыл-ой байлыгы экени айтылган.

Адам ички сезимин сыртка билдирүүдө тил менен сезим, тартип менен маданият эрежелерин колдонот. Адамзат өмүрүндө канчалык сан арбын болсо, тартип менен маданият эрежелери да ошончолук көп. Маданияттын кандай түрү болсо да тартиптен башталат. Тартип бар жерде сый, өз ара сыйлашуу болот. Маданияттуу адам өзүн эл арасында эркин сезип, өз милдетин кыйшаюусуз аткарат. А.С.Макаренко: «Баланы дүйнөгө келген кезинен баштап тарбиялоо керек», - десе, биздин оюбуз боюнча бала курсакта пайда болгон кезден баштап эле ата-эне кам көрө баштоо керек. Бойго бүтө электе эле ата-эне болочок бала жөнүндө ойлоп, анын тура, дени сак өсүп-өнүгүшүнө кам көрүү зарыл. Балага өзү өскөн чөйрөсү, ата-энеси, ага-туугандары, башка адамдардын көңүл буруусу маанилүү. Алар үй-бүлөдө тарбия иштерин максаттуу жүргүзсө элин, жерин, досторун сыйлаган азаматтардан болуп өсөт. Адам ден-соолугу үчүн жакшылап тамактануу менен катар, тегерегиндеги адамдар менен да жагымдуу карым-катнашта болуусу керек. Мындай маалыматты Гарвард университетинин жанындагы «Боштондук ден-соолук» мектебинде изилдөө жүргүзгөн америкалык илимпоздор берген.

Үй-бүлөдө ата-эне менен баланын карым-катнаш маселелери өтө эле арбын.

Тилекке каршы, азыркы кезде кыргыз үй-бүлөсүндө ата-эне менен баланын ортосундагы карым-катнаш көпчүлүк учурда чондордун үстөмдүгү менен вербалдуу эмес коммуникациянын негизинде уюшулгандыгы байкалат. Мындайда балдар көбүнчө ата-эне менен болгон эмоционалдык байланыштын жоктугунан салкын мүнөз, суз, ырайымсыз, ички сезимдери начар калыптанып өсөт. Өзгөчө айылдык жерлерде баланы тарбиялоодо башкаруу ыкмасы көбүрөөк колдонулат. Бул жерде «...Улуулардын айтканынын баары туура» – деген түшүнүк калыптанып, бала иш-аракетинде, сүйлөгөн сөзүндө чондорго көз каранды, жалтак болуп өсөт. Өз ыктыяры менен иш кылбайт. Чоң дордун буйругун күтүп, активдүүлүк өнүкпөйт. Баланы сөз менен гана эмес, мамилең менен, иштеген ишин, жүрүш-турушун менен үлгү катары кабыл алса, анда анын таасири чоң.

Бизде көпчүлүккө тааныш карым-катнаш түзүүнүн «сен» же «сиз» деген сөздөрү колдонуу менен жүргүзүүнүн да өзүнчө эрежелери бар. Алар баланын бөбөк кезинен баштап эле колдоно билүүгө үйрөтүлүшү менен маанилүү.

Аларды атап айтсак:

- **ЫЗАТТУУЛУК** – тартип эрежелерин гана сактабай этика, эстетика талаптарын да колдоно билүү. Мындай сезими өнүккөн бала коопсуздук туудура турган учурлардын алдын-ала билет.

- **ЖӨНӨКӨЙЛүК** – ызаттуулук менен тыгыз байланыштагы көрүнүш.. Жөнөкөйлүк – өз аракети менен мамилесине сын көз менен кароо. Уялчаак

жөнөкөйлүк менен туура келбейт, анткени уялчаак адам өз оюн айта албай, башка адамдардын арасында тартынчаак болот.

- **табигыйлык** – адамдын өзүнүн тубаса турпаты. Жанындагылар менен жагымдуу байланыш түзө билген адам ар дайым бир калыпта болот.

- **ар-намыс, адеп-ахлахтуулук** – адамдын коомдо өз ордун билүүсү, өзүнө өзү ишенүүсү. Бул сапат жөнөкөйлүк менен табигыйлык бар жерде ар дайым болот. Ар-намыстуу бала эч кимге жөнү жок тийишпейт, кордобойт, шылдыңдабайт, жаман сөз сүйлөбөйт.

Ата-эне баланы көпчүлүктөн алыстаткан – эгоизм (өзүмчүл), кызганчаактык сыяктуу жаман көрүнүштөрдөн сактап, жогоруда аталган оң белгилерди бөбөк кезинен өздөштүрүүгө жардам бериши керек. Азыркы кезде баланын сүйлөө маданияты материалдык, руханий себептерге байланыштуу көңүлгө алынбаганы өкүнүчтүү:

- Балага эч убакта суз, көңүлсүз, капалуу түр менен мамиле кылуу жарабайт. Ал өсүп келаткан балага терс таасирин тийгизет.

-Ата-эне ар дайым баланын талап-тилегинен кабардар болуп, анын керектөөсүн, кызыкчылыгын билүүсү зарыл.

-Тарбиянын, айлана-чөйрөнүн, үйрөтүүнүн таасирин да түшүнүп баланын акылдуу, кайраттуу, адептүү болуп өсүшүнө жардам берүү керек.

Баланын жеке инсан болуп калыптанып, бардык нерселерди таанып билип, кулк-мүнөздөрдүн нормаларын, жүрүм-турум эрежелерин өздөштүрө туган курак болгондуктан, үй-бүлөдөгү жайсыз шарттар, уруш-талаш, чыр-чатак баланын психикасына оор таасир этип, тарбиясына да доо кетирээри белгилүү. Көптөгөн ата-энелер баланы эмгектен алыс, эч нерсе жасатпай: биз көрбөгөндү көрсүн, биз кийбегенди кийсин деп өтө эле эркелетип жиберешет. Мындай аракет баланын чоңоюшун басаңдатып, инфантилдик түшүнүккө жана баланын өзүн басаңдатууга алып келет. Азыркы кезде ата-эне менен баланын ортосундагы келишпөөчүлүк көп эле кездешет. Кээде алар чиеленишип отуруп карама-каршылыкка өтүп, конфликтке айланат, кээде билинбей, узакка созулуп же акырындык менен өзүнөн өзү жоюлуп кетет.

Карым-катнаштагы келишпөөчүлүктөрдү күчөтпөө ата-энеге да байланыштуу. Сырттан караганда ал кылжындар ар түрдүү көрүнөт: бала ата-энеден бир нерсе сатып берүүсүн сурайт (балмуздак, паркка баруу, кока-кола, ж.б.). Ата-эне ар түрдүү себептер менен алып бербейт, же уруксат этпейт, тил албайт, бала таарынганын билдирет. Ата-энеси ачууланып, өзүн кармап албай урушуп да коюшу мүмкүн. Мындай карама-каршылыктын айынан үй-бүлө тарбиясы максатына жетпей калат. Үй-бүлөдөгү тарбиянын натыйжасы ата-эне менен баланын жекече аңгемелешүүсү, каршылыктан кандай жол таап чыгып

кетүүсүнө байланыштуу. Бала бүтүндөй адам, ага үй-бүлөнүн бардык аракеттери таасир этет. Эгерде ата-эне баланы адамгерчиликке, калыстыкка, туура түшүндүрүп тарбияласа, анда баланын өнүгүүсү да эч кыйынчылыкка туш болбойт.

Ата-эне багытындагы аракеттештик – башкаларды сыңдоо, кеп кылуу же үстөмдүк кылуу, бийлик көрсөтүү багытында болсо, кийинкиси – «эр жеткен адам» багытында ынтымактык, жоопкерчилик, тилектештикти билдирет. Ал эми «бала» аракеттештиктин – багынуу, коргонуу, колдоо, издөө же болбосо эмоционалдык импульсивдүү каршылык, кежирлик, бүлүк түшүү деген багытты көрсөтөт. Ушул аталган аракеттештиктин негизинде индивид белгилүү коомдо маданияттуулук мамиленин таасири астында өнүгөт:

-биринчиден, бала белгилүү билим-аракеттер менен маданий жетишкендиктерди ата-энесинен үйрөнөт;

-экинчиден, турмуштук тажрыйбалар менен маданиятты бала курбулары менен болгон карым-катнашта өздөштүрөт;

- үчүнчүдөн, этникалык турмуш-таануу атайын уюштурулган мекемелерде (балабакча, борбор, уюм, мектеп) окутуу аркылуу иш жүзүнө ашат.

Анын билимдүү, маданияттуу адам болушуна үй-бүлөдөгү тарбия жетишсиз. Ата-эне азыркы шартка байланыштуу убактысынын көбүн тышта (иште, кызматта, базарда, соода ишинде ж.б.) өткөргөндүктөн, бала ата-эненин мээримине, жылуу мамилесине зар болот, сагынат. Кичинекей бөбөктүн психикасынын туура калыптанышына ата-эненин сүйүүсү абадай керек. Ар түрдүү кыймыл-аракеттерди өздөштүрүү, чоңдор менен мамиле түзүү баланын жекече инсан болуп калыптандыруусунун алгачкы башталышы.

Жалпысынан айтканда, үй-бүлө баланын керт башын психикалык-эмоционалдык жактан калыптандыруучу күчтүү факторлордун бири.

Адабияттар:

1. Антология педагогической мысли КР – М: Педагогика, 1998.
2. Акматалиев А. Баба- салты- эне-адеби.-Б., 1993 – 23с.
3. Апышев Б. Жалпы дидактиканын негиздери. Окуу куралы, - Бишкек. М., 1991.
4. Ауталипова У.И. Психолого-педагогические основы взаимоотношений детей дошкольного возраста в семье. Автореф. Дисс.,- Алматы, 1999.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 1998.
6. Рахимова М.Р. История дошкольного воспитания в Кыргызстане. Традиции и инновации. Учебное пособие. Б. – 2004.
7. Рахимова М.Р., Панкова Т.В. Кыргызская народная педагогика. – Б., 1993.
8. Семейное воспитание: Хрестоматия: Уч. пособие для студ. высш. пед. уч. зав. / Сост. П.А.Лебедев. М., Академия 2001.

Рецензент: к.пед.н., профессор Абышев К.Н.